

Nebojša Šarkić
Fakultet za poslovno pravo
Beograd

POTREBA DONOŠENJA ZAKONA O REHABILITACIJI POLITIČKIH OSUĐENIKA I KAŽNJENIKA

Rezime: Pitanje rehabilitacije političkih osuđenika je svakako od izuzetnog značaja za srpsku pravnu istoriju. Činjenica da su lica suđena mimo važećih propisa ili na osnovu neprimerenih i necivilizacijskih propisa, mora biti najpre konstatovana, a potom ispravljena. Većina zemalja u našem okruženju prevazišla je ovu istorijsku sramotu. Naš pravni sistem mora se izboriti sa ovom neminovnošću. Po našem mišljenju, proces mora teći u dva sinhronizovana pravca. Osnovna rehabilitacija mora biti određena zakonom i odnosila bi se na sve slučajeve osuđenih lica mimo tada važeće zakonske procedure. Rehabilitacija bi bila proklamativna i obuhvatila bi neograničen broj lica. Drugi vid političke rehabilitacije podrazumevao bi individualne postupke i za to zakonom posebno predviđenu proceduru. Nakon donošenja zakona, lica koja smatraju da su suđena iz političkih motiva u određenom roku mogu podneti tužbu sudu. Procedura bi bila specifična i odnosila bi se na ograničen broj krivičnih dela. Ipak, najspornije pitanje vezano za političku rehabilitaciju je pitanje ostvarivanja prava na naknadu štete i povraćaj imovine, koja je u najvećem broju slučajeva bila konfiskovana. Nema prave rehabilitacije bez ostvarivanja moralne satisfakcije, ali i naknade štete. Sasvim je sigurno da aktuelni ekonomski trenutak ne pogoduje ovim rešenjima. Svakako da bi se Zakon o rehabilitaciji političkih osuđenika morao doneti što pre. Rešenja predložena u ovome članku predstavljaju skroman doprinos u prevazilaženju ove situacije.

Gljučne reči: politička rehabilitacija, moralna satisfakcija, naknada štete, Zakon o rehabilitaciji političkih osuđenika i kažnjnika.

Demokratske promene koje su nastupile u našoj zemlji nameću neminovnost distanciranja od određenih političkih sudskih procesa koji su vođeni u prethodnom periodu.

Razvitak pravne civilizacije svakako nameće distanciranje od svih onih slučajeva u kojima su ljudi kažnjavani zbog različitih političkih, ideoloških shvatanja ili, naprosto, zbog javnog iznošenja svojih stavova. Po našem mišljenju, ovakav zakon bi imao mnogo više pravno-političku, istorijsku, kulturološku, sociološku i svaku drugu vrednost, nego što bi možda rešavao pojedine slučajeve u zaštiti individualnog prava. Iako se radi o zaštiti i rehabilitaciji pojedinih ličnosti, ipak u prvi plan stavlja-

mo opšte vrednosti ovako donetog teksta. Svakako da protok vremena čini svoje, te da su mnogi građani (koji su po ovim procesima bili tretirani) ili preminuli, ili su, splotom životnih okolnosti, stavili u drugi plan događaje koji su im se desili. Ipak, obaveza savremenog, demokratskog, civilizovanog društva je da svima onima kojima je učinjena nepravda, ovu nepravdu otklone ili isprave.

Smatramo da bi zakon trebalo da uredi pitanje rehabilitacije lica koja su žrtve političkih i ideoloških represija, koja su lišena slobode, kažnjena ili osuđena u periodu od konstituisanja nove jugoslovenske države, pa do danas. Rehabilitacijom lica smatra se poništenje svih pravnih posledica koje su nastupile donošenjem određene odluke, te se takva lica ubuduće imaju smatrati neosuđivanim, a prava koja su im bila ograničena ili uskraćena, vraćena ili nadoknađena.

Rehabilitacija bi podrazumevala sva lica koja su živela ili žive na teritoriji SCG.

Rehabilitacija bi, po našem mišljenju, trebalo da se odvija u dva osnovna pravca. Prvi pravac podrazumevao bi rehabilitaciju *ex lege*, dakle, po samoj sili zakona. Tu bi bila sva lica koja su oslobođena po određenim procesima koje bi sam zakon nabrojao. Druga grupa bila bi rehabilitovana po posebnom zakonom predviđenom postupku. Ovaj postupak bi, na primer, podrazumevao da se formira posebna komisija sastavljena od istaknutih pravnika, istoričara, sociologa, kulturnih i javnih radnika, koji bi, za pojedinačne slučajeve, utvrđivali da li su odluke donete u svetlu političkih okolnosti ili određenih političkih događaja. Ova komisija radila bi određeni period i po individualnim zahtevima, odlučivala bi da li su lica u kategoriji koja podrazumeva rehabilitaciju osuđenika ili kažnjenika.

Rehabilitacija bi, najpre, morala da obuhvati sva lica nad kojima je u periodu od 24. maja 1944. godine do 24. avgusta 1945. godine, bez suđenja, ili na osnovu odluka vojnih sudova i operativnih vojnih jedinica, izvršena smrtna kazna. Naravno, izuzetak bi bio u slučajevima ako postoji sumnja da je ovakvo lice izvršilo ratni zločin, ili neko drugo krivično delo koje po opštim pravilima ne zastareva.

Rehabilitacija bi, po sili zakona, takođe podrazumevala i lica koja su osuđena ili kažnjena u krivičnim ili administrativnim kaznenim postupcima u vezi sa Rezolucijom Informbiroa KP od 28. juna 1948. godine. Rehabilitacija ovih lica podrazumeva i ona lica za koja nije vođen propisani postupak.

Rehabilitacija bi podrazumevala i razne druge oblike kršenja ljudskih prava ili postupaka koji nisu vođeni valjano, ili su vođeni zbog ideoloških ili političkih razloga. Tu, na primer, spadaju lica osuđena od strane sudova za zločine i prestupe protiv srpske nacionalne časti, bez

obzira za koja su dela suđena, lica koja su osuđena za krivična dela propisana Zakonom o krivičnim delima protiv naroda i države od 1. septembra 1945. godine, lica koja su osuđena za krivična dela propisana Zakonom o zabrani izazivanja nacionalne, rasne ili verske mržnje i razdora od 1. maja 1945. godine, lica koja su osuđena za krivična dela propisana Zakonom o suzbijanju nedopuštene špekulacije i privredne sabotaze od 25. aprila 1945. godine, odnosno Zakonom o suzbijanju nedopuštene trgovine, nedopuštene špekulacije i privredne sabotaze od 24. jula 1945. godine. Pod ovu grupu mogla bi se podvesti i lica koja su kažnjena prekršajno, protiv javnog reda i mira po Zakonu od 14. marta 1948. godine, kaznom lišenja slobode, kaznom proterivanja, ili kojima je zbog navedenih prekršaja, u cilju prevaspitavanja, izrečena mera upućivanja na društveno koristan rad. Rehabilitacija bi obuhvatila i lica osuđena za krivična dela u vezi sa obaveznim otkupom propisanim po članu 236. i 241. Krivičnog zakona od 1. januara 1952. godine, lica osuđena za krivična dela propisana po članu 118., 119, i 174. Krivičnog zakona od 1. januara 1952. godine, a sve u smislu rehabilitacije lica koja su lišena slobode, nakon čega nije vođen propisani postupak.

Izuzeta od rehabilitacije bila bi lica osuđena za krivična dela izdaje zemlje, za ratne zločine, lica osuđena za krivična dela prilikom čijeg izvršenja je primenjeno nasilje, za delo koje je imalo za posledice smrt jednog ili više lica, za uništenje imovine veće vrednosti ili za delo koje je učinjeno iz koristoljublja.

Zakon bi mogao da predvidi varijantu da se licima kojima se uskraćuje pravo na rehabilitaciju, ili licima iz najbližeg srodstva, prizna pravo da povedu postupak ponavljanja okončanih postupaka u određenom vremenskom periodu.

Pitanje rehabilitacije podrazumeva da se presude, odnosno rešenja, doneta protiv lica koja su rehabilitovana, po zakonu, imaju smatrati ništavim, odnosno kao da nikada nisu ni doneta.

Zakon bi morao predvideti neku varijantu da se, na zahtev naslednika rehabilitovanog lica ili njegovog najbližeg srodnika, po utvrđivanju postojanja uslova, izdaje uverenje kojim se konstatuje da je to lice rehabilitovano po sili zakona.

Rehabilitovano lice sigurno bi imalo i pravo na to da se konstatuje i ništavost presude odnosno rešenja o izdržavanju kazne zatvora, ili neke druge kazne. Sasvim je sigurno da bi lica koja su obuhvaćena zakonom, ili njihovi srodnici, imali pravo i na naknadu štete. Ova šteta mogla bi da ide od naknade materijalne štete u vidu izgubljene zarade ili izgubljenog doprinosa fondovima penzijskog i invalidskog osiguranja, zbog toga što u određenom vremenskom periodu nisu radili, dok su

bili na izdržavanju kazne. Takođe, šteta bi mogla da sadrži i elemente nematerijalne štete u vidu povrede časti i ugleda lica koje je bilo osuđeno. Ovo pravo pripadalo bi i najbližim srodnicima. Prema rešenju koje je usvojilo hrvatsko zakonodavstvo, lica koja su bila na izdržavanju kazne imaju pravo na naknadu štete, tako što im se vreme provedeno na radu priznaje kao vreme provedeno u radnom odnosu do prosečne zarade. Ova naknada podrazumeva povećanje penzije, ukoliko je lice već u penziji, odnosno povećanje efektivnog penzijskog staža, ukoliko je još u radnom odnosu.

Pitanje naknade štete svakako da otvara i izuzetno značajno pitanje konfiskovane imovine. Opšte je poznata činjenica da je u dužem vremenskom periodu, kao prateća kazna, po pravilu, uz kaznu lišenja slobode ili smrtnu kaznu, izricana i kazna konfiskacije imovine. Lica koja bi doživela političku i pravnu rehabilitaciju svakako da bi imala pravo i na novčanu naknadu, odnosno povraćaj konfiskovane imovine. Kod povraćaja konfiskovane imovine mogla bi se primenjivati opšta pravila o povraćaju, koja podrazumevaju da se, ukoliko postoji mogućnost, određena stvar ili dobra (zgrada, njiva, umetnički predmeti i sl.) vrate. U slučaju da je stvar nestala, uništena ili se iz drugih razloga ne može vratiti drugom vlasniku, onda bi se određivala pravična naknada po principu naknade za vraćanje stvari.

Posebnu grupu činila bi lica koja su u prethodnom periodu kažnjena po osnovu pojedinačnih slučajeva političkih procesa. Ovo nisu masovniji slučajevi, pa ih zakonodavac ne može svrstavati u neku od kategorija kao što je to napred naznačeno. To su svakako svi vidovi osude za verbalne delikte ili drugi "montirani ili namešteni procesi".

U ovakvim slučajevima, zakon bi morao da predvidi posebnu proceduru u kojoj bi se ova lica mogla obraćati nekom organu ili telu da bi dokazala svoju nevinost i politički prizvuk donete presude. Po našem mišljenju, najbolje bi bilo da se predvidi procedura podnošenja pojedinačnih zahteva za rehabilitaciju. Ova procedura bi bila regulisana zakonom i podrazumevala bi postojanje posebne komisije, kako je to napred naznačeno. Zahtevi bi se podnosili u određenom vremenskom periodu, a potom bi komisija, takođe u ograničenom vremenskom periodu, morala da razreši ove slučajeve. Vremensko ograničenje za podnošenje zahteva i rešavanje zahteva treba da ima i simbolično značenje. Osim ažurnosti u radu, značaj bi bio i u definitivnom razgraničenju sa nečim što je iza nas i sa nečim što se više nikada ne sme ponoviti. Zbog toga bi vremenski period od, na primer, godinu dana za podnošenje, i tri godine za rešavanje svih slučajeva, bio sasvim dovoljan za potpuno distanciranje od ideoloških procesa, od neprimerenih i montiranih sudskih presuda i političkih suđenja.

Takođe bi trebalo utvrditi obavezu da Savezno ministarstvo pravde, kao nadležni organ za poslove iz ove oblasti, javno objavljuje u službenom glasilu spisak rehabilitovanih lica. Ovo objavljivanje imalo bi višestruki značaj. Ono bi podrazumevalo i satisfakciju za osuđena lica koja su rehabilitovana, ali i upoznavanje javnosti sa činjenicom da je određeno lice, ili određena grupa lica rehabilitovana.

Po našem uverenju, kao što je naznačeno, ovakav zakon imao bi izuzetan značaj. On bi definitivno značio razgraničenje sa istorijskim razdobljem koje je iza nas. Zakon bi svakako otklonio pojedinačne nepravde, ali i uverio javnost da se pravda može dočekati, uprkos opštepoznatoj izreci “pravda je spora ali dostižna”. Ovaj zakon bio bi i lučonoša za buduće generacije – da se, ni u kom slučaju, ne povinuju određenim političkim pritiscima prilikom donošenja sudskih odluka, da se za izneto mišljenje ili stav ne može niko kazniti, kao i da će svako ko učini nepravdu ili prema kome se nepravda učini biti javno označen.

Nebojša Šarkić

NEED TO PASS A LAW ON REHABILITATION

Summary

The issue of rehabilitation of politically convicted persons is certainly of significant importance for the Serbian legal history. The fact that the persons were convicted *praeter lege* or based on improper or uncivilized legislation must be at the first place determined and then corrected. Most of the countries in our surrounding surmounted this historical shame. Our legal system must overcome this inevitability. According to our opinion, the process must be conducted in two synchronized directions. The basic rehabilitation must be determined by law and should refer to all cases of convicted persons *praeter lege*. Rehabilitation would be declarative and would cover an indefinite number of persons. The other form of political rehabilitation would entail the individual procedures and a special procedure prescribed by law for this purpose. After the passing of a law, persons who believe that were trialled for political reasons may file a complaint to the court in determined time limit. A procedure would be specific and would refer to limited number of criminal offences. Although, the most disputable issue in regard to political rehabilitation would be the exercise of right to damages and restitution of property, which is confiscated in most number of cases. There is no proper rehabilitation without the achievement of moral satisfaction but also right to damages. The current economical environment definitely does not favour to these solutions. It is certain that the Law on rehabilitation of politically convicted persons must be adopted as soon as possible. The solutions proposed in this article represent a modest contribution in overcoming this situation.

Key words: political rehabilitation, moral satisfaction, right to damages, Law on rehabilitation of politically convicted persons.